

GÁTSZAKADÁS

(A Vidéki forradalom című regény első része)

Az őszi reggel könnyű ködje elillant, magára hagyta a falut s a határt, a mezőt és a hegyeket, melyek enyhe vonalú hátukat boldogan tárták a fehérén szétömlő napsugarak elé. Az ég világoskék kupolája a messzeségben összeolvadt a láthatárral, keleten egy erdős hegyhátra eresztette szélét, összefonódott a hegygerinccel s oly leheletfinomnak látszott, hogy az ember várta, mikor kezd lebegni a fehéreskéken ragyogó félgömb, mikor eresztik el a széleken a hegyek és tarlók, hogy lassan, csillogva libbenjen feljebb, mint egy óriási, tündöklő szappanbuborék.

Egy-egy vakítóan fehér felhőske siklott tova, mint szép sirály, hegyesen nyúlt előre, élével nekiment a kék boltozatnak. Az árokszálen játszadozó gyermekek nagyra meresztett szemmel néztek utána, repesve, hogy most-most töri át az ég könnyű kárpitját, s a kis résen benézhetnek a tündöklő mennyországba.

A falu csendes volt. Egy-egy udvaron kádakat döngettek, hordókon kalapálták a lecsúszott abroncsokat, s egy-egy öregember pizmogott a csügernek való malátával.

A nagy utcán pihent az őszi por, az árokmarton egy falka liba tépdeste a késői papsajtot. A végtelen, felséges nyugalom trónolt itt mindenben.

A falu felett keskeny vonalban egy madárcsapat húzott délnyugat felé, magasan voltak, szárnyuk suhogása nem hallszott a földön.

Mikor a libák fölé értek, a gúnár, nyakát oldalt csavarva, az ég felé fordította egyik szemét, azután mélyen, öblösen gágogott, topogott a porban, lecsapta szárnyait, aztán kitarta, és a levegőbe emelkedett. A ludak nagy riadással lebbentek utána, s az egész csa-

pat szárnyra kelt. Lármájuk messze hangzott, nagy felhőben kavargott utánuk a por, s még szét sem vitte a könnyű szellő, a súlyos madártestek zökkenve ereszkedtek le a levegőből, nagyokat fújtak, talán sóhajtottak az erős röptű, szabad vándorok után, aztán belegázoltak a sánc szikkadozó iszapjába, felkapaszkodtak az árokszélre s tovább legelték a mályvát.

A községháza előtt, a kissé megszélesedett utcán a jegyző ment végig. Rövidre nyírott bajuszán még érezte a mosdószappan szagát, cigarettát sodort, szipkába tette és rágyújtott.

Megállott az iroda előtt és füstölni kezdett. Végignézett az utcán, s meglepte a nagy csend. Néhány nap óta hozzászokott, hogy a falu reggeltől estig és estétől hajnalig hangos legyen. Eleinte nyugtalanította a megbolygatott népség tombolása, kimerítette a felesége örökös ijedezése és siránkozása, ki minden pillanatban rimánkodva kérte:

— Menjünk be a városba, csak egy hétre, csak pár napra, míg lecsillapodnak az emberek, míg elpárolog mámoruk és dühük!

Aztán megszokta a felfordulást és nevetve vigasztalta az asszonyt s bizonykodott, hogy ő jobban ismeri a parasztot.

— Most meg vannak veszve — mondogatta —, vége a háborúnak, hazajöttek az emberek, a fehérnépek is olyanok, mint tavasszal a kancák, most esznek, isznak, tombolnak, kiabálnak, földet követelnek, aztán telik az idő, ellövöldözik a töltényeket, jönnek a csendőrök, elszedik a puskákat, vége a lakodalomnak, s megy mindegyik a dolgára — hogy a fene enné meg a sok büdös parasztját!

Nem utálta őket, nem is haragudott rájuk, hiszen hosszú évek óta együtt élt velük, megtanulta fortélyait, ismerte őket, tudta, hogy jók és egyszerűek, önérzetesek, de nem kötekedők. Azért ha kissé ingerült volt, ő is kivágta az úri mondókát:

„Sok büdös paraszt!”

Ma reggel már bosszantotta a sopánkodás, hirtelen befogatott a kocsiba s a két gyermekkel együtt beküldte az asszonyt a városba, egy rokonukhoz.

Otthon mellére feküdt a nagy csend, nyugtalanították az üres szobák, s bár még korán volt, hivatalba indult.

Most, hogy állott a községháza előtt, úgy érezte, hogy a nyomasztó csend utána jött hazulról, melléje szegődött, vállára eresztette súlyos kezét, s hiába forgolódik, mégis érzi aggasztó érintését.

Egészen megkönnyebbült, hogy egy embert látott az utcán. A fordulónál egy asszony tűnt fel, a kis házak két sora közt jött erre az út közepén, meztelen lábai alól kis gomolyagokban felhőzött fel a por és fátyollal vont a körül pirosas szoknyáját.

Mikor a jegyzőhöz ért, köszönt:

— Aggyon isten jó reggelt!

Hangjában volt valami lefojtott ingerültség, de a jegyző nem törődött vele, örvendett, hogy a nagy csendben hallhatja a saját hangját, visszaköszönt az asszonynak, megállította és beszélni kezdett vele.

— Meddig, Gerébné?

Az asszony szürke keszkenőjét igazgatta, nem is nézett a jegyzőre, amint felelt:

— Jókor reggel kezdi ókeme!

— Hásze' ott vannak mind, akik hazajöttek. Ami igaz, igaz, elég lehetne a bolondságból!

A jegyző tréfásan, enyelegve mondta:

— Persze hogy többet ülhetnének az asszonyok mellett! Szegény fehérnépek négy esztendő alatt éppen eléggé megéheztek!

A menyecske csontos arca pirosra gyúlt, s dacosan nézett szembe a jegyzővel.

Nem volt szép, teste csupa csont és ín, arca fakó és megviselt: igazi munkában elhasznált parasztasszony.

Nem szólt semmit, de beszélt az arcára telepedett pír és a szeme bosszús tüze.

Igen, igaz, hogy négy esztendeig éheztek a férfit az asszonyok, ő is.

Most itthon van az ura, s az arc komor redőkbe futó vonásai azt mondják:

„Jóllaktam már velem!”

Egy-két ölelés, s a parasztnyomorúság kezdődik elől-ről. Sok munka, esztendőnként a gyermekszülés, néha

egy-egy verés, — ez jelenti, hogy itthon van az ember.

Szerette volna megfojtani az előtte álló férfit. Egy perc alatt átfutott agyán az egész négy esztendő.

Hogy bitangolta ez a szép, erős férfi, ez az úr, a falu asszonyait négy éven keresztül, s hogy adta oda magát neki majdnem mindenik, akit csak megkívánt.

És őt nem kívánta. Egyszer sem hagyta utoljára a hadisegély-osztásnál, egyszer sem hívatta a község házára adóért, ezért-azért. Csak a szépeket válogatta, csak azokat ölelte.

Pedig hogy szerette volna a hosszú négy év alatt kiszikkadt asszonyiságát bár egyszer odavetni a szerelem forró esője alá, hogy megsimogassa ez a férfi, azzal a szép, úri kezével az arcát, átfogja a derekát finoman, ne durva rácsapással, ahogy a paraszt szokta, hanem becézve, simogatva, hosszan, hogy elkábuljon tőle.

Soha-soha nem kívánta őt ez a férfi s most csúfolkodik vele, kicsúfolja az ölelést, amire jussa van, ami az övé, az ura ölelését.

Úgy érezte, hogy tűz égeti a nyelvét, a torkát, ki kell köpnie ezt a tüzet a jegyző arcába, hogy égjen meg tőle az a szép sima bőre s legyen fertelmes csúnya.

De megbabonázva torkán akadt a szó, s csak állott-állott a harag és a szégyen pirosságával arcán, aztán vijjogva csapott szárnyra benne a káröröm, és a jegyző szeme közé vágta:

— Hát biza itthon vannak az emberek, s a jegyző úrnak is felkopik az álla a menyecskéktől!

Nem várt választ, megfordult és sietve ment a felvég felé.

A jegyző zavarodottan maradt ott. Furcsa volt ez az asszony. Miért haragszik ez?

Aztán eszébe jutott, hogy egyszer a hadisegély-osztásnál, mikor a többi asszonyokkal együtt ez is siránkozott, hogy maholnap nem lesz mit enniök, azt mondta neki:

— Majd esztek füvet!

Aztán kacagott, az asszonyok is kacagtak szegények, mert tudták, hogy nem rossz ember a jegyző, nem rossz

szívből mondta ezt, tudták, hogy ő sem tehet többet, mint amennyire hatalma van.

Most mégis, ahogy eszébe jutott ez a szomorú tréfa, nyugtalan lett. Az asszony arcán olyan volt a haragos pirosság, mint a vihar előtt tornyosuló fekete-vörös fellegek, s bár nem tudta tisztán, hogy mi bántja, ennek a viharfelhős égnek sejtelmesen lelkére vetődő képével indult befelé az irodájába.

Az asszony sietve ment a felvég felé. MOST már megelenedett az utca, mind többen és többen jöttek nyomában, beérték, megelőzték, a távolabbi házakból is kijöttek az emberek, körülnéztek és megindultak vele egy irányban.

Négy-öt surbankó legény összeölelkezve lódörgött az út közepén s torkaszakadtából énekelte:

„Sugár magas, sugár magas
A nyárfa teteje.”

Az egyik beleütődött Gerébnébe, ki mérgesen állott félre és odakiáltotta:

— A súj egye meg a bőrötöket!

A kerítések mögül leányok néztek ki, vagy a kis kapuba állva bámultak. A legénykéek feljűk se pillantottak, de amíg elhaladtak elűttűk, tűdűrepedésig ordítottak:

„Halványsárga, de halványsárga
Annak a levele.”

A durva hangok recsegve szálltak a gyémánttisza őszi levegűben, őrvenyeket vágta bele és messze űzték a falun királykodű nyugalmat.

A kocsmatű elűtt is emberek álltak. A barnára festett, kopott ajtű kendermadzaggal volt egy falba vert szeghez hátrakűtve, s kilincse a sok nekitámaszkodástűl mely lyukat vajtű a vályogvakolásba. A ház elűtti árkon át kis híd vezetett az ajtűig, rozoga pallűi nyekkenve ropogtak a súlyos léptektűl.

Bent az ivűban egy tűt nem lehetett elejteni. A pálnakás és borpecsűtes, hosszú asztaloknál, az ikszlábű pa-

dokon test test mellett szorongott, s a falak mellett, a rácsos kármentő előtt, az ajtóközben állva majd agyonszorították egymást az emberek.

Valami elátkozott, összevissza keresztelt bort ittak. Kis borospoharak, vizespoharak és söröskriglik állottak az asztalon, akinek pohár nem jutott, hosszú nyakú pálinkásporcióból kortyolgatott.

Elázott bajuszok lógtak az italba, s nagy parasztkomolysággal néztek a szemek a pohár fenekére és egymásra.

A kármentő rácsát kardmarkolattal kopogtatta egy nagy szál barna férfi. Az őrmesteri kabát megfeszült hatalmas mellén, s telt, húsos arca csak úgy világított a sok csontos, méla parasztfej között.

A fogadós szolgálatkészen szólt ki a rács mögül:

— Ecceribe! Mit parancsol az őrmester úr?

A kocsmárosné összeráncolta homlokát, kövér, párás arcán a bosszankodás két kemény vonalat rajzolt, és magában azt gondolta:

Vigye el az ördög a bűdös parasztját! A háború előtt azt mondta neki az uram: Mi kell, Józsi, héj!? Most meg: Mit parancsol, őrmester úr?

Az őrmester pedig, mintha csak a századnak vezényelne, bekiabált:

— Egy fél literrel a pirosból!

A zsidó kinyújtotta a fél liter pirosra festett pálinkát s csettintve mondta:

— Pompás meggyeszsz!

Az ajtóban éppen akkor állott meg Gerébné. Hunyorgatott, amint a ragyogó napvilágról jövet a kocsmá füstös homályába nézett s a sok ember között az urát kereste.

Meglátta és odakiáltott neki:

— Pista, Pista te, hallód már, Pista, hazajühetnél!

Az ember arra nézett, hátrafordult s a fal tövébe sercintett egyet, aztán csak úgy fejedelmi göggel, nem baj, ha nem is hallja az asszony, egész csendesen mormogta:

— Eriggy a fenébe!

De a szomszédja tréfás kedvében volt, odarikoltott az asszonynak:

— Gyere beljebb, Anikó, elférsz még tésis köztünk!
Gerébné duzzogva vágott vissza:

— Hát a nehézség?

Látta, hogy itt már nem sokat lehet magyarázni, menni készült, de egyik férfi elkapta s behúzta az ajtóból.

Kacagtak és kiabáltak:

— Ül le, Anikó! Asszony nélkül nem is ér semmit a gyűlés!

Mérgesen vonakodott, csapott jobbra-balra, de nem is törődtek vele, s ahogy a szűk helyen a férfiak kézzel kézre adták, taszították és húzták, mellét és combját súrolták, furcsa zavar lepté meg, s mikor nem messze férjétől, a sógora és egy komája között leültették, tüzelő arccal maradt ott.

Most már olyan tömegben érkeztek az emberek, hogy a kocsmá szűk falai előtt torlódva verődtek vissza s az utcán hömpölyögtek egyetlen zajos és színes gomolyagban.

Asszonyok és lányok is előővakodtak s kíváncsian húzódtak az utca másik oldalán a sövénykerítések mellé.

A legények nagy része a kocsmá előtt állott. Beszélgettek, illegették magukat, legénykedtek. Éneklésük harsogva töltötte meg a falut s messze áradt a kis folyó völgyében.

Pupi, a vágott fülű cigány elősomfordált s az asszonyok közül nézte a legényeket. Sonkás Virág Andris nagy gangosan kurjantott rá:

— Hát a muzsikát hol hattad, Pupi?

— Ecceribe itt lesz — kiáltotta a kis cigány. Elinált s nemsokára jött visszafelé a vén gondonkással s egy kölyökkontrással.

Nagy tempósan gyantázta ívbe görbült nyírettyűjét, köpködte a rozoga hegedű nyakát, csavargatta a kulcsokat, pengetett egynéhányat a húrokon, aztán álla alá fogta a hegedűt, féloldalt hajtotta fejét, az égre nézett és ráhúzta.

Nyomban utána indult a dökögő kontra. A földüket gondonkás pár pillanatig nézte a vágott fülű primás ke-

ze mozgását s arról és a pofájáról leolvasta a nótát, nekifeszítette a vonót, s a mélabús hangszer is fáradt nyögdecseléssel búgott a primhegedű után.

A legények énekeltek, egyik-másik illegette a lábait, egyszer csak Virág Andris elkapott egy lányt s bependéřítette a körbe. Nagyokat sikoltott, de majd összeolvadt a gyönyörúségtől, egy kicsit húzódozott, de aztán engedelmesen simult a legény mellé s nagy cifrán rakta ki a lépéseket.

Egy perc alatt az egész fiatalság táncolt. Az egész utcát elfoglalták, s dobogó lépteik alól ezüstösen csillogva szállt fel a por.

A szemben lévő kerítés mellett asszonyok bámészkodtak. A fogatlan, tőpörödött Gyurka Jánosné sopánkodva szipogta:

— Megvénültem, de még ilyent nem láttam. Még delet sem harangoztak, s táncba fognak. Meglátjátok, hogy ez semmi jót nem jelent. Jaj, fennvaló jó Atyám, mi lesz velünk?!

A kocsmából nagy dohogva, a kis hídon megtorlódvá ömlöttek ki a férfiak. Ellepték az utat, sok öreg is összejött, majdnem az egész falu itt volt már.

Valami nagy tűz égett az emberekben, lángja hirtelen ellobbanó fénypázmákat vetett a fejek homályos zugaiba, és a sejtelmes villanásoknál vágyak, tervek, a jövendő, az ő jobb jövendőjük és sorsuk bizonytalan rajzát pillantották meg, mint messzi-messzi feltűnő csillagot.

Az őrmester megállott a küszöbön, feje a szemöldökfát érte, hogy meg kellett hajtania nyakát. Az egyik lépcsőre szállt le s kiegyenesedve, magasra emelve fejét, az égre pillantott. Előtte a falu mozgó, eleven népe, aztán a kis házak hosszú sora, a kertek s mögöttük a mező, távol a folyó fűzfás partjai, s túl rajtuk a hegyek tarka, majd egyszínű, kékesfeketébe olvadó vonala.

Hányszor látta Oroszországban maga előtt ezt a képet!

Végignézett a tömegen, kissé feléjük hajolt, s hangja élesen vágott végig az embereken.

Folyékonyan, megszakítás nélkül beszélt, s néhol vad tűz, máshol fekete, marcangoló keserűség röppent szárnyra szájából.

Az asszonyok hangos jajveszékében törtek ki, majd örjöngve, tombolva kiáltottak és boldog mámorban olvadtak fel, s a férfiak, bár megrészegettek egy alig értett gondolat erejétől, őskomolysággal bölintettek, és mint a mély harangkongás, végzetes komorsággal csapott fel helyeslésük.

Utána mások kezdtek beszélni s mint a vihartól megárasztott kis patakok, zúgva töltötték meg az árral egymás lelkét.

S míg itt lázas tűzben vitáztak, a fiatalok között újra megszólalt a muzsika, s nóta és kurjongatás fonódott össze a zсібongó tömeg kiáltozásaival.

Legények és lányok összesimulva, gyors forgásban keringtek, vagy szorosan összetapadva cifrázták a csárdás tüzes ütemeit, s az őszi napsugár, a tiszta levegő, minden a dús élet megállíthatatlan, tomboló árába ragadta őket.

Az erős legénytестek dacos büszkeséggel szegték fejüket az ég felé, mintha meg akarnák kopogtatni az áttörhetetlennek látszó boltozatot, hogy bekurjantsák:

— Mi örökké itt leszünk!

Sonkás Virág Andris eleresztette a leány derekát s intett a cigánynak. A vágott fülű primás rávigyorgott, közepén abbahagyta a nótát s egy pillanatnyi szünet után furcsa cifrázással kezdte:

„Fiátfalvi halastóba
Fürdik egy fekete csóka...”

A legény egy helyben topogott, csak a dereka forgott jobbra-balra, leeresztette karjait s hüvelyk- és középső ujjával csendesen pattogatott.

Szép fekete hajú feje ütemesen ingott izmos nyakán, s szelíden nézett maga elé.

A hegedűn dacos, csúfondáros visítással buggyantak elő a hangok:

„Hiába fürdik a csóka,
Nem lesz fehér galamb soha ...”

Virág Andris hetykén kapta fel fejét, nagyot kurjantott, levegőbe emelte két karját, visszalendítette s úgy tett, mintha megköpné két markát, lehajolt, jobb tenyerével rávágott a bal csizmaszárára, bal tenyerével a jobbra, hogy csak úgy csattogott, aztán oly hirtelen, mint a visszapattanó nádszál, kiegyenesedett, dacos, sűrű, cifra dobbanásokkal verték lábai a földet, s a hegedű után kurjantotta:

„Eriggy haza, feküggj le,
Rálépek a füledre,
Rá én, mind a kettőre!”

Az előtte álló, szerelmes zavarban mosolygó lányra nézett és negédesen ismételte:

— Bizony isten, rá én mind a kettőre! — Aztán elkapta a lányt s úgy megforgatta, hogy majd kiszakadt belőle a lélek.

S míg tombolva folyt a tánc, a vitázó tömegből megint kiállt egy ember, a kocsmajtóhoz ment és éles hangon kiáltott:

— Emberek, menjünk a községházára! Én tudom, mi a rend, mi a törvény, igazítsuk el a dolgot rendjibe. A jegyző most mindjárt vegye elé a könyveket s ott előttünk írja mindenkinek a nevire, kire ami jut. Ott megvan az utolsó ölig, hogy mennyije van a grófnak, mennyije van a bárónak, bé van írva mindegyikünknek a neve, senki sem maradhat ki az osztásból, mindenki ott lesz, hogy lássa az igazságot!

Zúgó helyeslés felelt szavaira, s a szikár, sötét arcú ember, Varga Nagy János, elégedetten furakodott a tömeg élére. Esztendőök óta szeretett volna bíró lenni s most elérkezettnek látta az időt, hogy megvalósítsa tervét.

Mint a kicsapongó ár, úgy indultak meg a községháza felé.

Elöl mentek a férfiak, aztán az asszonyok, utánuk a

Pupi bandája, s hátuk mögött a fiatalok, széles sorokban, összeölelkezve és énekelve.

Hirtelen két-három lovas legény vágatott az élre, táncoltatták a paripákat a mannlicherjüket egy kézre fogva, játszadozva lövöldöztek az ég felé.

A csoport végén, messze elmaradva, néhány öreg férfi baktatott. Nehéz gond húzta le szürke fejüket. Pálfi Dénes, a vén bíró elnézett a leszüretelt szőlőhegyek felé, kisajtolt élete jutott eszébe, megfordult és erős szemeivel körbenézte a falu egész határát.

— Hát jut mindenkinek valami. Akinek semmije sincs, annak is lesz négy-öt holdja, akinek volt valamije, ezután lesz úgy tíz holdacskája. Nekem eddig is ennyi volt.

Aztán megnézte kérges tenyerét és hangosan mondta, hogy hallják a többiek is:

— Azért mégiscsak keserves parasztok maradunk!

Az Ajdovány dűlő felé nézett és megismerte a búzaföldjének felszántott fekete szalagját. Öreg gerince ki egyenesedett, megropogott, könnyek gyűltek homályos szemeibe és felsóhajtott:

— Uram isten! Add, hogy esztendőre ilyenkor békességben felszánthassam földemet!

*

A jegyző egész délelőtt semmit nem dolgozott. Egyik cigarettát a másik után szíttá el s hallgatta a felvégről ideszálló lármát.

Ahogy mind közelebb és közelebb jött a zűrzavaros kiabálás, s a lövések ropogása mind élesebben vágódott füléhez, nagy nyugtalanság szállta meg.

Hirtelen elhatározással a telefonhoz lépett és csengetett, aztán bekiáltott a kagylóba:

— Halló, halló!

A postamester méheivel bíbelődött a kertben, felesége és leányai a konyhán voltak.

Sokáig berregett a csengő, míg az egyik meghallotta s elkiáltotta magát:

— Jaj istenem, a telefon!

A kisebbik leány beszaladt, felkapta a kagylót.

— Halló!? — kiáltotta.

A jegyző türelmetlenül és ingerülten szólt:

— Kézit csókolom! Kérem a főispáni hivatalt.

A leány sietve csengetett a megyeszékhelynek.

*

A vármegyeház barokk díszítésű, méltóságos épülete megdöbbenve nézett a kisvárosi utcára. Évtizedek alatt megszokta, hogy kapujában a tőle kölcsönzött tekin-tély merevségével álljon az ezüst sujtásos, kékruhás hajdú, s a tágra nyitott, nehéz veretű kapuszárnyak főúri közömbösséggel nézték az ügyes-bajos paraszto-
kat, kik a nagy megilletődéstől már az utcán hónuk alá fogták kalapjukat.

Most nyüzsgő embertömeg verte fel a boltozatos ka-pualjat s a folyosók ünnepélyes csendjét. A főispáni lakás elkülönített tornácán, hol máskor suttogva be-széltek még az urak is, most köpködő parasztok pipáz-tak és pálinkaszagot fújva ütögették sáros bakancsu-
kat és bocskoraikat a barna falburkolathoz.

Az épület másik szárnyán mélán sóhajtott a csend a hosszú folyosókon. Az alispáni hivatal szobáit most nemigen keresték az ügyes-bajos emberek, s az aljegy-zők isteni derűvel lógathatták lábukat a jól kiült, pom-pás tölgyfa székeken.

Mióta az Esterházy-kormány főispánja, Nyárády Aladár lemondott, Wekerle elfelejtett ebbe a híres pe-csovics megyébe főispánt küldeni. A rövid életű, gyen-ge emlékezetű, vérszegény demokrata rezsim után a nagy étvágyú munkapárt ismét teljes gőzzel igyekezett a porondra, s a nagyfejűek már készültek a döntő le-számolásra, mely után tisztán marad a tér a geszti gróf híveinek. S míg a konok Tisza egyik nap a szalontai kálvinista presbitériumban a kántori lakás újraemelé-sének számadásait vizsgálta, másnap a német császárral tárgyalt s fekete szemüvegén keresztül látta a ment-hetetlen katasztrófát, az ország siserahada, ez a rette-netes, gerinctelen, vak horda úgy ült a húsosfazekak körül, mennyei önteltséggel és megelégedéssel, mint üdvezült mohamedán a szent tubafa árnyékában, s bá-multa vezérét, ezt a tanagra-nagyembert, ezt a passzív „hősit”, akinek volt „bátorsága” nem akarni a háborút,

de ahhoz már nem volt mersze, hogy akaratát odakiáltsa minisztériuma nyitott ablakából egy nép elé.

Mily szörnyű csapása az Istennek, hogy a földrengető időkben árva magyarok becsületes, szép népét egy fekete szemüveg mögül kormányozták. Egy fekete szemüveg s a hősi póz, mely nem volt egyéb egy közepes lélek drámai koturnusánál, hajtotta, mint a csordát, céltalan csatákba egy kis nép fiait.

Bámulói, a jóllakott, jól emésztő ember gondoltszegénységével csodálták benne a történelmi nagy jellemet, egy nemzet géniuszának megtestesülését, benne, aki az apró dolgokban való következettségével, egy taposólóhoz méltó munkájával s merev, kicsinyeskedő puritanizmusával takarta el szellemének középszerűségét s jellemének rút fekélyekkel borított foltját, melyen ott égett egy nép vádja:

Tudva feláldozta nemzetét, hogy megmentse osztályát és elveit.

Mert tévedni lehet, és tévedésből szakadékba rohanatni a vonatot — menthető, de előre tudni, hogy a vonat kikerülhetetlenül végzete felé fut s nemsokára roncsokra fog szétesni, s mégis menni hagyni — ez elvetemedett bűn.

Mily szörnyen kis lélek ez a Tisza, kiről magasztalásképpen mondták, hogy előre tudta, mit hoz a háború Magyarországra, zárt ajtók mögött ellenezte is, de mikor már benne voltunk, mindent elkövetett a háború érdekében.

Mintha csak azt mondanák egy orvosról: tudja, hogy a tífuszos betegnek nem szabad töltött káposztát ennie, de ha már odaadták neki, csak egye meg, ő majd végignézi s ha majd szükséges lesz, kiállítja a halotti bizonyítványt.

Persze! Mondják: mit tehetett volna Tisza? Ő is csak ember volt.

Ez az! Ez az! Ő is csak ember volt, egy szegény, fejfájós, fekete pápaszemes ember! Egy gróf, ki reszketett a maga néhány tízezer holdjáért, s míg ezért vacogott a foga, fullajtárjai teleordították a világot:

A nemes gróftot hazájáért töri a kórság.

Ez volt Tisza! Ő is csak egy ember volt. Egy ember!

Pedig akkor nem ember — hős kellett volna. Hős, ki tárogatóhangon üvöltse oda a világnak, hogy a magyar már elég vért pocsékolt idegenekért, most már — rajta, ha akarnak, vérezzenek mások!

Hős kellett volna, ki nem ijed meg attól, hogy szavára életre kél az álmodó paraszt, s a behúzott vállú munkás kiegyenesíti görbe derekát.

Hős kellett volna, ki nem kendőzi a magyar nemzeti állam ibolyántúli színeivel a nép előtt láthatatlanná egy itt rekedt feudalizmus s egy szemérmetlenül újdonsült kapitalizmus falánk harácsolását.

Hős kellett volna, nem egy gróf, ki nem akarta a háborút, de miniszterelnök még a háború árán is akart lenni, mert a háború szegény Miskák, Andrisok és Jánosok vérére indult, nem a tízezer holdakra és a milliomos bankárok kasszájára.

A háborút nem akarta és nem mondott le a miniszterelnökségről, az általános választói jogot nem akarta — és lemondott.

Mert a háborúban csak a hazát lehetett elveszíteni, de az általános választójoggal az uraságot.

Hős kellett volna! De — Isten csapása: nem volt csak egy fekete szemüveges, vaddisznó sörtés kalapú Tiszánk.

És kétszeresen Isten csapása, hogy mások még olyanok sem voltak, mint ez a sötét gróf, kinek minden bűne mellett legalább kemény magyar ökle volt.

Ebben a kemény ökölben bíztak az örökké bizakodó, jól evő, jól ivó, jó kártyás magyar urak s ha valahol — hát Pecsovics megyében, úgy aludtak ezen a bizalmon, mint a kéthetűs báránycsapatok az anyjuk hasa alatt!

Pecsovics megye alispáni hivatalának folyosóján láthatatlan talapzaton ott állott a sötét gróf láthatatlan szobra s szellemének hideg fuvallata, s védően hessegetett el mindent, ami a tekintetes megye felséges nyugalma megzavarhatta volna.

A másodfőjegyző szobájában az öreg Petneky ügyét tárgyalták. Régi história volt már, unták is az urak, nevettek is rajta. Nagy szivarozás közben meggyeztek abban, hogy a novemberi közgyűlésen nyélbe

ütik a dolgot, azután megindult a társaság egy pohár ebéd előtti szilvóriumra.

A főispáni folyosó szárnyas ajtaján hatalmas táblán ez állott:

NEMZETI TANÁCS

Mikor elmentek előtte, összemosolyogtak, megálltak s látták a parasztok zajgó tömegét. Egy pillanatra valami szorongás markolt beléjük, mint mikor az ember vad pusztán távoli ordítást hall, de az alispán, ez az örök-kedélyes, joviális öregúr, felnevetett s hamiskásan vágott a szemével:

— Istenes dolga lehet velük Nyárádynak! — Kacagtak s jókedvűen mentek lefelé a széles kőlépcsőkön.

A főispáni hivatal nagytermében hosszú, zöld posztós asztal mellett ült a Vármegyei Nemzeti Tanács s tanácskozott. A jól nevelt urak, a komoly esperesek furcsa bizsergést éreztek azon, hogy minden hivatalos hatalom ennél a hosszú zöld asztalnál összpontosul, s hogy most ők diktálhatnak minden teremtettt léleknek a megyében, katonaság, csendőrség nekik engedelmeskedik, s mindenki tőlük vár mindent. Kiült a helyzet komolysága az arcukra, s a büszke tudat ott tündökölt mindenkinek a homlokán, hogy ő most egy ország sorsfordító perceinek bábája. Kissé megborzongtak arra a gondolatra, hogy némelyek forradalomról beszélnek.

Hogy volna ez forradalom? Miért vannak itt ők? Csak rájuk kell bízni! Értik ők a módját, hogy kell rendbe hozni mindent.

Az asztal előtt ingerülten beszélt egy paraszt. Csep-
pet sem hozta zavarba a tekintélyes gyülekezet, keményen szembenézett Sárossy főbíróval és egyenesen neki magyarázta, hogy a tatárfalvi báró gabonásában levő búzáat azonnal szét kell osztani a falusiaknak.

Künn már nem győzték várni az eredményt, mind nagyobb lett a lárma, valaki rávágott a kilincse, felpattant az ajtó, s zord fejek néztek farkasszemet a bent ülőkkel. Majd bekiabáltak a tanácskozásba, s hátulról valaki élesen rikkantotta el magát:

— Menjünk haza, emberek, ott a búza, vegyük el, mit kérjük az uraktól!

A báró ijedten nézett maga körül, a Tanács tagjai zavartan pillantottak egymásra, az asztal végén a szocialisták embere: Gartner, már látta lengeni az ősz szélben a vörös lobogót. Szentmártoni idegesen súgta Nyárádynak: „Megmondtam egy hónappal ezelőtt Méltóságodnak!” Nyárády pedig mosolygott, a hatalmas vállán csendesen ingatta jól formált nyakát, s kemény férfivonásain az értelem és erő nyugalma látszott.

Felállott, az ajtó felé közeledett és minden póz nélkül, mintha a nagyvásárban diskurálna egy falusi csoporttal, beszélni kezdett az embereknek.

Megígérte nekik a gabonát, eleresztett két-három megnyugtató frázist, de oly közvetlenséggel, hogy Szentmártoni, ki minden mondatát a kritikus hidegségével mérte meg, elégedetten mondta magában:

— Hál' istennek, nem pufogott!

A parasztok távoztak, bent pedig különös csend ülte meg a termet. Nem szólt senki, de mindenki tudta, hogy a másik mit gondol. A báró idegesen rágta nyírott bajuszát s hol egyik, hol másik úrra nézett.

Nyárády tudta, hogy miért van ilyen különös csend. Cigarettaát sodort, rágyújtott s nagyot fújt. Jelezni akarta, hogy túl vannak a nehezén, jöhet egy kis pihenő. De a báró mereven ült s a Tanács tagjai nyugtalanul vártak. Gartner gúnyosan nézte a bárót.

Nyárády Halmos Ervinhez fordult:

— Lesz szíves intézkedni, hogy az adóhivatal utalványt kapjon a báró úr gabonájának áráról.

Egyszerre kiderültek az arcok. Természetes, hogy nem is lehet más megoldás. Rendkívüli idők, a nép ínséges és nyugtalan, ilyenkor indokolt minden rendkívüli kiadás.

A báró derülten kezelt s távozott, a tanács tagjai, mint akik jól végezték dolgukat, nyugodt beszélgetésbe kezdtek s egyesülten utálták Gartner, ki szavalva magyarázta a szocialista elvek nagyszerűségét.

Halmos Ervin és Szentmártoni behúzódtak a kis irodába, s ott Halmos mindjárt nekifeküdt az utalvány elkészítésének, hogy még aznap aláírást adhassa az alispánnal. A nagyteremből egy rég megboldogult gróf-főispán díszmagyaros arcképe meglepődve nézte az aktapapír

fölé hajló éles zsidó arcot s mintha méltatlankodva fordult volna mellette függő alispánjához, hogy megkérdezze:

— Mit keres a vármegyén ez a rabbi?

Míg Halmos tolla villámgyorsan szántotta a papirost, Szentmártoni az ablakhoz állott s lenézett az utcára. Emberek jöttek-mentek. Bögözi kovács egy hosszú vasrudat vitt a vállán, felnézett s kalapját lengetve köszönt. A népgyűlés óta bolondja volt Szentmártoninak, elcsípte, ahol csak lehetett s harsogva politizált vele egy-egy félórát, az pedig egy mártír türelmével hallgatta s még mindig szent kötelességének tartotta, hogy minden embernek külön-külön is végigmagyarazza elveit.

A telefon rekedten csengetett. Halmos lassú mozdulattal emelte fel a kagylót s kissé orrhangon, de megszire csapó élességgel, vontatva kezdett beszélni:

— Haló? Itt Nemzeti Tanács. Halmos Ervin. És rendes szokása szerint odacsapta még:

— Ki ott?

A megyeház eljött akkor jöttek el a megyei urak s hazafelé igyekeztek az ebéd előtti snapszozás után. Gecsey dűnnyögve mondta:

— Halljátok a ronda zsidóját?!

Bodóky kesernyésen nevetett, legyintett, aztán mellére bökve, széles mozdulattal húzta végig kezét az urak kis sora előtt és cinikusan jegyezte meg:

— Több esze van, mint az egész kompániának! Bogdán aljegyző megrettenve nézett az alispánra, de

az öregúr kacagott, s így ő is nevetni kezdett, s a többiek is mindnyájan kacagásba törtek ki. Ez a kacagó kórus mindennél érthetőbben mondta:

— Csak legyen neki! Azért mégis bűdös zsidó marad!

És ki irigyli tőle az eszét? Legyen boldog veler! És az urak mindnyájan boldogan úsztak abban a büszke tudatban, hogy ők szabadgondolkozó emberek, ők megértők, ők nem irigylük ettől a zsidótól az eszét.

Ha egy magyarról volna szó? Egy közülük valóról? Az más, az már más!

Ha arra mondta volna Bodóky, hogy több esze van, mint az egész kompániának, most epés arcok ballagnának az utcán, s a levesnél mord ábrázatok merednének a tényérokra, s talán az esti preferánsz is el volna rontva.

Mert a magyar gavallér, a magyar nagylelkű mindenkiel szemben. Tőle az égig nőhet mindenki.

Csak egy fáj: látni, hogy valaki közülünk kezd nőni, hogy valakinek közülünk több esze van, mint a többieknek. Akkor hajrá! Jelszó sem kell hozzá. Rácspunk mindnyájan s belekapaszkodunk a szárnyaiba, nehogy a magasba repüljön. Maradjon csak itt lent velünk!

A telefon tovább berregett, Halmos mérgesen kiabált a kagylóba:

— Halló, halló! Beszéljen, kérem! Kérem, ne csendessen!

Szentmártonira nézett, felhúzta vállait, s látszott az arcán, hogy fárasztja már az egész hercehurca.

Szentmártoni odalépett, megsimogatta barátja hátát s kivette kezéből a kagylót, aztán belekiáltott:

— Halló! Ki az?

— Itt a cserfalvi jegyző, kérem a főispán urat. Szentmártoni barátságosan kiáltott a telefonba:

— Szervusz, Józsi pajtás! Itt Szentmártoni! Nincs főispán, hiszen tudod, testvér. No! Hát az alispánnal akarsz beszélni ugye?!

— Nem, nem. Nyárádyval!

— Várj csak, öregem, mindjárt hívom. Kutya szerencséd van, éppen most készülődik hazafelé.

Benyitott a nagyterembe s odaszólt Nyárádynak:

— Méltóságos uram, kérem a telefonhoz. A cserfalvi jegyző.

Nyárády a telefonhoz ment s beszélni kezdett. Ismerte a jegyzőt s meglepte, hogy milyen izgatottan, szaggatottan beszél az a nyugodt, derűs kedvű ember.

Előadásából maga elé képzelte a felbolygatott falut s az ijedt jegyzőt, de nem látott semmi veszélyest a helyzetben.

Igyekezett hát megnyugtató s utasításokat adott neki, hogy milyen magatartást tanúsítson a falusiakkal

szemben, de a jegyző mind izgatottabban felelt vissza. Nyárády különösnek találta ezt a hangot s be akarta fejezni a beszélgetést:

— No jól van, kedves jegyző úr, ne felejtse, hogy önnek kötelességei vannak s azokat pontosan és lelkiismeretesen teljesítse. Nem lesz semmi baj!

A lövések mind sűrűbben dörrentek bele a falu csendjébe, a zenebona mind közelebb, közelebb jött a községházához, s a jegyzőt valami ésszel fel nem fogható, szörnyű nyugtalanság szállotta meg. Lábaiban, hátgerincében, hasában érezte ennek a nyugtalanságnak kínos reszketését, s ő, aki gyermekkorra óta nem félt, most úgy érezte magát, mint a kisgyermek, ki sötét estén egyedül ébred fel az elhagyott mezőn.

A húsából kiabált ki ez a félelem, amint a telefonba kiáltotta:

— Könnyű az uraknak! Mit tudják, mi az, megvadult parasztok elé kiállani. Álljon a Krisztus! Nekem gyermekeim vannak! Fia azonnal nem küldenek csendőrköt, egy óra múlva futok, amerre látok.

Nyárády úgy hitte, hogy csak az ijedtség beszél a jegyzőből, de meleg szájalom szállta meg, amint maga elé képzelte a felbolygatott lelkű embert.

— Jól van, kérem, kedves jegyző úr, legyen csak egészen nyugodtan, az embereket csillapítsa le szépszerével, azonnal intézkedem, hogy egy szakasz népfőlkelő kimenjen. Rendben vagyunk?

A jegyző kényszeredetten mosolygott a telefon előtt, meghajolt s úgy mondta:

— Kérem alássan! Alászolgája, méltóságos uram! Felakasztotta a kagylót, asztalához ment, nagyot sóhajtott:

— Legalább az asszony s a gyermekek nincsenek itt. Legjobb volna, ha én is mennék! De hogy merre?

Cigarettdát tekert, az üveges ajtóhoz lépett és kinézett.

Mit csináljon? Az utcán induljon el? A kertek megett meneküljön?

Nevetett.

Voltaképpen miért is ez a nagy félelem? Hát csak zajongjanak! Majd megunják. Ő ugyan nem fog kiállani velük! Nem! Ez nem is kötelessége!

Leült, szította a cigarettát, maga elé tett egy „Belügyi Közlöny”-t s gépiesen kezdte olvasni:

„17874/918. sz. Kőrrendelet az árpakészletek mikénti beszolgáltatásáról.”

*

A Nemzeti Tanács tagjai készülődtek hazafelé. Bekecsi esperest a folyosóról kellett visszakiabálni, mikor Nyárády egypercnyi türelmet kért s ismét megnyitotta az ülést. Elmondta, hogy a cserfalvi jegyző mit telefonált. Az urak hümgettek. Gärtner felállott, kajánul meg-simogatta ritka szőke bajuszát s öblös hangon, mintha a piacon beszélne legalább ezer embernek, szónokolni kezdett:

— Én azt mondom, hogy a népet magára kell hagyni! Majd elintézik ők a dolgokat a falun, és mit is akarnak az urak tenni most?! Mi, szervezett szocialista dolgozó munkások, mi szegény proletárok, akik végigszenvedtük a háborút, örömmel látjuk, hogy a földműves proletárok is öntudatra ébredtek és követelik jogaikat, miktől századok óta meg voltak fosztva.

Nyelt egyet és krákogni kezdett.

Sárossy főbírónak a szája körül ideges táncre keltek az izmai, Gál, egy fiatal birtokos, ki háromszáz holdja mellett parasztvezérnek tartotta magát, titokzatosan mosolygott, Berkes Mór, a zsidó ügyvéd, a radikális, hümgetett és Nyárádyt nézte. Ebben a „demokrata” világban nem mert ellentmondani, úgy gondolta, hogy jól is áll neki egy kis forradalmi póz, de kínosan vigyázott, hogy „csak módjával”, csak „mértéket tartani!”

Ő és a többiek mind egy nagyobb fajta képviselő-választásnak nézték az egészet. Azzal tisztában voltak, hogy nem éppen babra megy a játék, de mindenkinek az volt a titkos gondolata:

„Nyeregben maradni!”

„Nyeregbe kerülni!”

Arra nem is gondoltak, hogy megindulhat a föld, kiszaladhat alóluk úgy, hogy lovastól, nyergestől együtt esni fognak a rémítő semmibe.

Szentmártoni és Halmos Ervin néha prófétai pózba vágták huszonhat esztendejüket, Nyárádynak apoka-

liptikus képeket festettek s szerették volna kitépni a szívüket, hogy elhiggye: minden úgy lesz, ahogy ők mondják, szörnyű dolgok lesznek!

Nyárády mosolygott és hallgatott. Szentmártoni sokszor toporzékolva mondta: „Mi van ezzel az emberrel? Nem akar tovább látni az orránál!”

Évek múlva kellett megállapítania: „Ervin, mi láttuk a jövőt, de elszalasztottuk a jelent. Nem tudom, hogy Nyárády sejtette-e a jövőt, de egy bizonyos: a jelent megmarkolta!”

Valóban ez az ember tiszta szemmel nézte a dolgokat és tiszta fejjel cselekedett. Ledobta magáról a múlt terhelő sallangjait és nem rakta lelkére felesleges ballasztként a jövő esetleges rémképeit.

Tudta, hogy végső céljai roppant messzeségben vannak, de nem adta át magát meddő álmódzásnak. Mindig a legközelebbi feladatot nézte és nem tétovázott, volt nyájas és sima, alázatos és volt dölyfős, leereszkedő — és durva — a célért.

A „demokraták” azt mondták róla, hogy csökönyös konzervatív, a konzervatívok, a dzsentrik, az arisztokraták sokszor úgy néztek rá, mint forradalmárra.

Nem szerették, sokan talán gyűlölték, de mikor szemébe néztek, a respektus szelíd színeit sugározták feléje mindkét oldalról.

Gärtner szavai még az asztal fölött zötyögek, mikor Bekecsi esperes úr nekifohászzkodott s hatalmas testét felemelte a székről. Rövid szürke haját felsimította tenyerével s halkán, majdnem suttogva kezdet: beszélni. Egy élet tapasztalatait terítette ki a zöld posztós asztalra, körülúzködté őket virágillattal és madárcsicsercéssel, felemelte hangját, mely fuvolázott, trombitált és végül harsogott, mint az orkán, mint a megbántott oroszlán. Évtizedek közéleti munkája feküdt az asztalon, szépen, ügyesen halmozva, mint egy jó főispáni bankett étlapja. Minden fogás arról beszélt, hogy Bekecsi esperes egy életet szentelt az istenadta népért s ezt az életet, ha kell, oda is adja az édes magyar népért.

Becsületes, nyílt arcán tündökölt a meggyőződés tüze. Azok közé a jó, igaz magyarok közé tartozott, kik

a népből születtek, belőle emelkedtek ki, sanyarúságos ifjúkor és sok tanulás után, életüket a népért élik, s egy életen keresztül nem veszik észre, hogy gyeplő van rajtuk, mellyel idegen célok és érdekek igájában vezetik általuk a parasztot.

Gärtner durván vágta a szemébe:

— Népbolondítás!

Szentmártoninak elszorult a szíve. Hol itt az igazság? Vagy mit ér az igazság? Úgy tetszett neki ebben a pillanatban, hogy látja az igazságot, ott ül az esperes homlokán, egy ezüstös szárnyú kis légy, és Gärtner kalapáccsal út az igazságra ahelyett, hogy rámutatna.

Irgyelte a konzervatívoktól a fegyelmet, mellyel alárendelték magukat vezetőiknek, és rájött arra a szörnyű bajra, hogy a demokráciában minden marha a legkülönb eszűekkel tartja magát „egyenlőnek”, s ezért mindenik „a maga útját” akarja járni, s a végén szétforgácsolódik a valóban igazak és jók minden jóakarata.

Gärtner durvaságára kitört a vihar. Még Berkes Ivor is hadonászva kiabált, csak Nyárády ült nyugodtan, a csengő után nyúlt, megrázta és mosolyogva fordult Gärtner felé:

— De tisztelt uraim, úgy hiszem, egészen felesleges ez a vita, hisz mindössze arról van szó, hogy ki lesz szíves az úrak közül kimenni Cserfalvára, hogy a népet szépszerével, a karhatalom igénybevétele nélkül lecsillapítsa

A hivatalos hang lehűtötte az izzó fejeket, mindenki Nyárádyra nézett.

Gärtner nem állhatta szó nélkül:

— Bekecsi esperes úr, mint a nép barátja, bizonyosan a legjobban elintézheti ezt az esetet.

Szavait csend követte. Az esperes előbbi beszédje és a Gärtner mondata között oly eleven összefüggés volt, melyben az esperes saját magát fogta meg.

Itt már nem lehetett szónokolni. Mérgesen nézett szét, s egy mondattal intézte el a dolgot:

— Öregember vagyok az efféléhez!

Nem talált hozzá a mondás, ő is érezte, hogy részéről ez nem egészen megfelelő elintézés, de fújt egyet és megnyugodott: ő már kihúzta a lábát a kelepceből.

Sárossy főbíró az asztalra csapott:

— Menjen a hóhér!

A fiatal parasztvezér azt mondta, hogy dolga van, Berkes Ivorra nem is gondolt senki.

Gärtner már dörmögte:

— Menjen az elnök úr!

Szentmártoni felállott, Nyárády felé fordult:

— Kérem az autót, azonnal indulok Cserfalvára!

Nyárády bólintott, az urak felszedelőzködtek s indultak a dolgukra. Egyikük sem gondolt arra a különösségre, hogy Szentmártoni, ez a vidéki forradalmár, ez a kisvárosi Camille Desmoulins, megy, hogy megmentse egy grófnak és egy bárónak a kastélyát a felbőszült parasztok elől.

Mikor a megyeház előtt autóba ült, látta, hogy a főutcán már mennek a népfelkelők, szólt a sofőrnek, s míg a gép berregve indult, összeszorult a torka:

— Megyek hozzátok, édes, drága, boldogtalan magyar nép, ti „bűdös parasztok”, nehogy valami bolondot csináljatok!

Bunea Zeno ügyvéd jött arra és kérdezte:

— Hová mész?

— Cserfalvára rendet csinálni!

— Ne fáradj! Azt majd elintézzük nemsokára mi! — kiáltott utána Bunea s felemelt kézzel integetett. Szentmártoni, ahogy a gyönyörű őszi napsütésben rohanva ment vele az autó, tisztán látta, hogy itt mindnyájan az emberek egy száguldó vonaton ülnek, nyugodtan diskurálnak, szórakoznak, veszekednek, üzleteket kötnek, és nem tudják, hogy a mozdonyon más gépész van már, ki kérlelhetetlenül vezeti a vonatot egy más vágányra, melynek váltóját már beállították könyörületet nem ismerő kezek.

*

Sánta Demény Dénes, a falábú harangozó, odaadta a literes „éveget” a komájának s a templom felé indult. Látta az égről, hogy esedékes a déli harangszó. Nem-

sokára csengve szólt a harang a kakasos toronyban s hangjával megtöltötte Cserfalvát s a körülötte elterülő dombokat és kis völgyeket. Ilyenkor rendes időben a kúthoz megy a gazda, vagy a pitarból kihoz egy csuprot a ház elé, vizet vesz a szájába, szép lassan a két tenyerébe csurgatja s megmossa kezeit, bemegy az első házba, leül az asztal mellé, illendően hátratámaszkodik a széken, kinyújtja a karját, „levet” vesz a kanálba s egyet fúj rajta, míg a szájához ér a kanál.

Ezen a napon kevesen ebédeltek Cserfalván.

A felébredt Végzet járt most erre, hogy egyet lökjön az álmodó parasztokon, s vak ereje nem törődött vele, hogy lökésétől mi megy pozdorjává.

A déli harangszó elhallgatott, mikor a menet a községháza elé ért. A férfiak elcsendesedtek, megálltak és komoran néztek maguk elé.

Hallgatásuk mögött ott állott a halálig erős elszánás, hogy most már ők maguk fognak „törvényt diktálni”.

Varga Nagy János kinyitotta a kaput és belépett a községháza udvarára, a férfiak utánanyomultak, az asszonyok is bementek, s megtöltötték az egész udvart.

Az utcán lovas legények fickándoztatták paripáikat és sűrűn lövöldöztek, a fiatalok lármáztak, s a gyermekek az árkok szélén hengerikáztak.

A vén bíró s a vele tartó öregek még nem értek ide.

A jegyző félretolta a Belügyi Közlönyt, önkéntelenül zsebéhez nyúlt és megtapogatta revolverét, kivette dohánytárcáját és kinyitotta.

Akkor belépett Varga Nagy János és nyitva hagyta maga után az ajtót.

Nem köszönt és nem szólt semmit. Így álltak egy darabig szemben egymással, a Varga háta mögött kezdtek benyomulni a parasztok, mind többen és többen jöttek, aztán asszonyok is furakodtak be, úgyhogy a jegyző már az iroda másik faláig szorult vissza.

Hátát nekitámasztotta a nagy barna iratszekrénynek, nézte az embereket külön-külön és megnyugodott.

Vargához szólt:

— Na, hát mit akarnak?!

Az nem szólt semmit, hátulról valaki elkiáltotta magát:

— Igazságot!

— Aztán mér éppen nálam keresik? — kérdezte a jegyző, és nevetett.

— Nem kereshetjük a fogadónál — nyelvelt Dedrédiné, egy részeges vén banya.

— Pedig kendnek ott az igazsága — kiáltotta a jegyző, s nevettek az emberek rajta.

Varga Nagy János összeszedte magát. Ez a hang magához térítette, megtalálta magában a tudákos parasztot, „állásba tette magát” s beszélni kezdett:

— Tisztelt jegyző úr! Bocsánatot kérek, hogy mű, az egész falu bé méltóztattunk fáradni a tisztelt jegyző úr irodájába, vagyishogy a község házára. Azért történt idejövetelünk, hogy mű magunk elrendezzük a dógunkat, merhogy ezér szenvedtünk a hazáért a háborúba, hogy mű is tudjunk élni becsülettel.

A legrészegebbek elkezdtek kiabálni:

— Ahát, becsülettel! Legyen minden szegénnyel! Ne csak az uraknak! Minek az a sok nekik? Nem dolgoznak semmit, csak élnek a szegények bőrén!

A jegyző közbekiáltott:

— Jól van, jól! De mit segíthetek én ezen? Hát aztán mim van nekem? A fizetésem még nekem sem elég!

— Nem is kell nekünk a jegyző úr! — sivítottak az asszonyok.

Egy mély basszus szólt közbe:

— A földek kellenek!

Csend lett, mint mikor kinyilatkoztatást hallanak az emberek.

Csend lett. Áhítatos, mély csend. A zsúfolt szobába benyomultak a földek, a barna, felszántott földek, a sárga kalászkendővel takart földek, a zöld selyemfűvel beborított földek, a fehér szőrű, hosszú szarvú marhákat sétáltató földek. A földek: az élet, az erő, a megmaradás! Az álom, a reménység, a boldogság!

A mély basszus újra megkondult:

— A földeket az idén már magunknak szántjuk meg! A jegyző hallgatott, okos ember volt és ismerte embereit.

— Hát csinálják, ha tudják!

Egész nyugodtan cigarettára gyújtott, még a sötét Vargának is odanyújtotta a tárcát, de az nem gyújtott rá.

A parasztok egymásra néztek. Érezték, hogy itt nincs valami rendben. Tudták, hogy a jegyző nem a legnagyobb hatalom, de felzaklatott, bortól és pálinkától zavart lelkük most akart döntést.

Mint valami különös, rettenetes gyors lelki ragadós betegség, mindeniket megszállotta az a hit, hogy sorsuk most itt, ebben az irodában fog eldőlni, ettől az egy embertől függ élet vagy halál. A jegyző pennájában van a végzetes ítélet, mely eldönti sorsukat.

Az emberek türelmetlenül kezdtek kiabálni:

— Vegyük elé a könyveket!

— Miféle könyveket? — kérdezte a jegyző.

— A fődkönyveket — rikoltotta Dedrádiné.

— A katasztert — javította ki méltósággal Varga Nagy János.

A jegyző maga elé nézett és gondolkozott.

A hátul állókat kívülről taszították, mind kevesebb lett a hely a szobában, egy részeg paraszt a szekrényhez ment, húzta az ajtaját és kiabálta:

— Vegyük ki a könyveket!

Meglökte a jegyzőt, ki ingerülten taszította vissza.

A részeg paraszt szembeállott vele, elborult a szeme, a mögötte álló hangtalan tömegeből mintha valami áram ömlött volna rajta keresztül, felemelte a karját és mellbe vágta a jegyzőt.

A nagy ember megtántorodott, hátával a szekrényajtónak esett, aztán kiegyenesedett s teljes erejéből rávágott öklével támadója fejére.

A részeg paraszt összeesett, mint egy üres zsák. A felesége visítani kezdett, mint egy órült:

— Ne hagyjátok, megöli, megöli a kutya!

A jegyző kirántotta revolverét. A legközelebb állók ijedten döbбentek vissza. Hátról ordítottak:

— Üssétek le! Verd le, Jóska! Hogy az isten süvesze el a kuttyáját! — Oldalról egy paraszt fejbe vágta, a jegyző megtántorodott s elsütötte a revolvert.

Rettenetes ordítás tört ki a szobában, az emberek összegomolyodtak, leguggoltak, egymást ütötték, amint

védelmet kerestek, az asszonyok iszonyúan visítottak, künn az utcán a legények játszva lövöldöztek, s a Pupi bandája csárdást húzott a táncoló fiataloknak.

A jegyző még egyet lőtt. Láta, hogy lábainál elnyúlva fekszik két test, hátulról ütések érték a fejét, tompa zúgás kelt a fülében, az mind erősebb és erősebb lett, aztán harangozni kezdtek, majd ágyúkat sütöttek el, és úgy érezte, hogy feszítővasat dugnak a két halántéka közé.

Valami émelygős szagot érzett és sárga, majd zöld, kék és aztán égő piros színt látott csak a világból.

Úgy érezte, hogy sírni kezd fájdalmában, aztán mint ha a feje és a melle vasúti sínek lettek volna, és rajtuk dübörgő vonatok szaladnának és irtózatossággal szagatnák fel húsát.

Majd forogni kezdett egy pont körül rettentő gyorsan s mintha az űrben repült volna, aztán mind lassabban forgott, enyhe, szürkésfehér világosság vette körül, a felesége jött be az irodába, s ő odaszólt neki:

— Vigyázz, fiam, a gyermekekre!

Ott feküdt a két lelőtt emberen, és koponyája irtózatossággal vérezett. Vére lassan szivárgott és annak a részeg parasztnak arca alá folyt, kit ő ütött le. Az lassan feltápászkodott, rettenetes volt véres arcával, kék-sárga karikás szemeivel.

Dedrádiné rávisított:

— Hát nem hóttál meg, Dani?

— Mennyen ke az ángya térgyibe! — dörmögte a részeg.

Az emberek megállottak a halottak körül, akik nem értek be, az ablakokon át nézték őket.

Az uradalom bora vedrekben állott az udvaron, csuporokkal, cserépfazakakkal hordták, s ittak még a gyerekek is.

Már senki sem törődött a földekkal! Fölöttük a rémség terjesztette ki sötét denevérszárnyait, de nem látták, mert a bor és a vér veres gőze gomolygott bennük.

Dedrádiné a jegyző holttestét lehúzta a két paraszt hullájáról, lekopte, mint egy nyüves kutyát:

— Na, most egyél füvet, hóhér, na, most egyél füvet, kutya! — ismételtette rikácsolva. A szörnyűségre a tömeg nagy része irtózva ment haza.

— Dobjátok ki innen a dögöt! — ordította egy tőkés ember, s menten meg is fogták lábainál fogva és lehúzták az udvarra.

— Temessük el a kutyát!

Néhányan egy hatalmas disznóforrázó tekenyőt hoztak s a jegyzőt belelódították.

Köréje gyűltek, lekopték, megrúgták és ittak, ittak, ittak a férfiak és az asszonyok is.

A fiatalok elvonultak a szörnyűség elől. Pupi is elhallgatott, a kapuban a vén bíró állott néhány emberrel s bekiáltott az udvarra:

— Emberek, legyen lelketek!

Dedrádiné odapenderedett eléje:

— Ugathat ke, amennyit akar, e már úgyse purcol több meleget kendnek!

A bíró egy szót sem szólt hozzá, betette a kaput s csak azután mondta:

— Atyám, istenem, kegyelmezz nekünk!

Az egyik asszony egy kupás fazékból borral kínálta a jegyzőt s a halott elkékült ajkai közé csurogtatta az italt.

Gerébné, kit oly részegre ittattak komái, hogy már alig állott, odament s szörnyű kacagással sivította:

— Ezt né a kutyának!

Elől-hátul meghúzta a szoknyáját, lekuporodott a jegyző feje fölé s ocsmánysággal árasztotta el az arcát.

Ahogy ott guggolt, meztelen lába szárához ért a halott jegyző bajusza, megreszkettek lábai, szeme fehérje furcsán fordult el, alig tudott kuporodtából felemelkedni.

Aztán felemelték a teknőt, kivitték az árokba s ott letették. A martról kevés földet húztak, rá s otthagyták.

*

Mikor Szentmártoni az autóval Cserfalvára érkezett, zuhogott az eső. Hirtelen, mint kánikulában, sötét nagy felhő rohant elő a Fügő háta mögül s ontotta magából

a záport, s amit ilyenkor emberemlékezet óta nem láttak, nagyokat villámlott, s két szörnyű dördülés rázta meg az eget s a földet. Aztán megállt a zápor, s hideg, apró eső esett, és a beszürkült őszi ég alatt dideregtető szél rázta a fákat.

Az autó a községháza előtt állott meg. Szentmártoni kilépett a kis hídra és visszadöbbsent. Az árokban ott feküdt a disznóforrázó teknőben a halott jegyző, a zápor lemosta róla a földet, a víz az arca mellett folydogált, s a szája tele volt iszappal.

Mindent megértett. Még beszélt a bíróval, aztán a postamesterhez ment s felhívta a Nyárády-kastélyt.

Nyárády jött a telefonhoz, mikor meghallotta a Szentmártoni hangját, izgatottan mondta:

— Barátom, tudja, mi történt? Meggyilkolták Tiszát!

— És a cserfalvi jegyzőt — felelt Szentmártoni. Mire kijött a postáról, izgatott tömeg várta a kapu előtt, s az arcokról semmi jót nem olvasott le.

De nyugodtan lépett közéjük s megindult velük.

Nagyon hideg volt. Szentmártoni lehorgasztotta fejét és azt gondolta:

Na, szegény magyarok, régi szokások szerint mások bűneiért megint egymás fejét kezditek a falba verni.